

Disputes within the Central Asian regional security system. Causes and evolutions

Virginia Georgiana Marin
PhD student, SNSPA

Abstract. The emerging post-soviet states of Central Asia have been confronted with several intraregional disputes for the past two decades. As such, this article explores the causes of conflicts within the Central Asian regional security complex. Water management disputes, ethnic conflicts, border, or territorial clashes have their roots in the Soviet legacy and have the potential to threaten the regional stability as the relationship between the five countries are often tense. Kyrgyzstan, Tajikistan, and Uzbekistan have frequent clashes on borders, water, and energy. Nevertheless, this paper argues that the Central Asians' leaders' perception errors exacerbated some regional tensions. Despite their complex interdependencies within the regional security system there is a persistent lack of regional cooperation between the countries in Central Asia.

Keywords. Central Asia, border clash, perception, regional security system, water conflict

Asia Centrală¹ a renăscut din ruinele fostei Uniuni Sovietice drept una dintre cele mai semnificative regiuni din punct de vedere al potențialului de izbucnire a conflictelor. La momentul destrămării Uniunii Sovietice nu existau mecanisme care să gestioneze disputele regionale, iar pînă la apariția acestor mecanisme, conflictele din această regiune s-au multiplicat și au crescut în intensitate.

Granițele actuale ale țărilor central-asiatice sunt artificiale pentru că nu respectă nici granițe istorice, nici granițe etnice sau lingvistice. Aceste state nu au fost formate după principii etnice și, prin urmare, granițele dintre statele din Asia Centrală nu sunt similare cu cele din Europa (De Haas, 2016). Granițele au fost create în mod artificial de către autoritățile sovietice în așa fel încît să creeze diviziune în mod intenționat pentru că zone dominate de un grup etnic sau lingvistic au fost atribuite unei alte republici. Pe cale de consecință, în Asia Centrală sunt multe zone disputate. Un exemplu în acest sens este atribuirea orașelor Samarkand și Buhara, centrele culturale și politice ale tadjicilor care au origine persană, Uzbekistanului cu origini turcice și, în schimb, micul oraș Dușanbe, o fostă piață, a devenit capitală. De asemenea, Khiva, capitală antică turkmenă se află astăzi pe teritoriul Uzbekistanului sau orașul Osh de origine uzbekă se află în Kîrgîzstanul de astăzi. Trasarea granițelor a fost făcută în acest mod tocmai pentru a crea diviziune etnică și politică într-o regiune care era mai mult sau mai puțin unită prin cultură și limbă. Un factor care complică disputele pentru granițe este existența multor mici enclave etnice în interiorul statelor vecine

* Pentru scopul acestei lucrări, sintagma „Asia Centrală” include cele cinci republici asiatice care pînă în 1991 făceau parte din Uniunea Sovietică, respectiv Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan, Turkmenistan și Uzbekistan. Din 1865 pînă în anii 1920 teritoriul era cunoscut sub numele de „Turkestan”. În era sovietică aceste republici erau denumite „Asia Mijlocie și Kazahstan” pentru a se distinge teritoriul sovietic de restul zonelor situate în Asia Centrală: Afganistan, Pakistan, nordul Indiei, nord-vestul Chinei și Mongolia. După summitul de la Tașkent din ianuarie 1993, Kazahstan acceptă că face parte din Asia Centrală și renunță la denumirea sovietică.

care pot fi obiectul presiunilor prin tăierea alimentării cu apă, electricitate sau blocarea accesului rutier (Rotar, 2013).

Apa și energia sunt alte motive de tensiune între statele din Asia Centrală. Un exemplu în acest sens este Uzbekistan care este nemulțumit constant de planurile Tadjikistanului de a construi hidrocentrala Rogun și barajul aferent. Regimul de la Tașkent consideră că această hidrocentrală nu îndeplinește standardele internaționale și, astfel, pune în pericol echilibrul ecologic deja fragil. În același timp, Tadjikistan consideră că hidrocentrala Rogun reprezintă o soluție pentru a atinge independența energetică și un instrument pentru creștere economică. Dacă acest proiect se va materializa, Tadjikistan dintr-un stat dependent de importul de electricitate va deveni un stat exportator. Cu toate acestea, economia Uzbekistanului este dependentă de agricultură. Prin urmare, Uzbekistanul se teme că hidrocentrala Rogun va afecta serios agricultura pentru că barajul Rogun va împiedica irigarea culturilor de bumbac din Uzbekistan și va avea un impact negativ asupra sectorului agricol care în Uzbekistan este mare consumator de apă.

Aspecte metodologice

Asia Centrală este un teren semnificativ pentru relațiile de securitate inter-statale care au rezultat în tipare regionale. Interdependența în materie de securitate dintre statele din regiune este complexă datorită naturii amenințărilor de securitate percepute. Amenințările de securitate transnaționale non-tradiționale domină narațiunea de securitate în Asia Centrală. Natura transnațională a acestora înseamnă că au un impact vast asupra regiunii și necesită un răspuns regional și, prin urmare, nu pot fi combătute de un singur stat ci doar prin cooperare regională.

Obiectivul aceste lucrări este de analiza tiparele de conflict în regiune care ar putea destabiliza securitatea regională, utilizând drept instrument de analiză tiparul „amiciție” - „inamiciție” propus de Barry Buzan în teoria complexelor regionale de securitate (Buzan, 1983).

Teoria complexelor regionale de securitate oferă un cadru teoretic pentru analiza de securitate la nivel regional cu complexe regionale care, în termeni generali, sunt formate din unități (state) care sunt legate prin procese de securitzare și desecuritzare (Buzan, Waever, Wilde, 1998).

Conform definiției date de Barry Buzan, complexe regionale de securitate sunt înțelese ca fiind un set de dileme de securitate concentrate într-o anumită regiune geografică unde percepțiile unor amenințări fundamentale de către statele din regiune sunt atât de strâns legate încât securitatea unui stat nu poate fi separată de securitatea celorlalte state. Două elemente cu dinamici diferite definesc un complex de securitate: distribuția puterii între statele dintr-o regiune geografică și tiparul istoric amiciție/inamiciție (Buzan, 1983).

Buzan (1983) a introdus conceptul de „complex de securitate” care presupune că grupuri de state cu aceleași preocupări în materie de securitate sunt interconectate și prin urmare, problemele lor de securitate națională nu pot fi analizate separat din cauza acestei interdependențe (p. 45). Barry Buzan consideră că principalele caracteristici ale unui complex regional de securitate se pot observa în liniile de diviziune dintre state și în balanța de putere dintre ele (Buzan, 1983).

Conflicte pentru apă în Asia Centrală

După dezintegrarea URSS-ului, managementul resurselor de apă a determinat dispute în Asia Centrală din cauza nevoilor și a priorităților contradictorii a statelor din amonte cu cele din aval ceea ce a pus în pericol stabilitatea și securitatea regională. Conform distribuției resurselor regionale statele sunt împărțite în două categorii (European Parliament Briefing 2015, p.1): „sărace în energie, dar bogate în apă”- state din amonte Kîrgîzstan și Tadjikistan și statele „bogate în energie, dar sărace în apă” din aval Kazahstan, Turkmenistan și Uzbekistan. Statele din amonte au o nevoie stringentă de energie în timp ce statele din aval au nevoie de apă pentru agricultură. Prin urmare, resursele naturale în loc să fie un instrument care să faciliteze cooperarea regională au devenit o sursă de conflict. Disputa cu privire la proiectul hidrocentralei Rogun din Tadjikistan este un exemplu în acest sens. Tensiunea între Tadjikistan care are nevoie de electricitate și Uzbekistan care are nevoie de apă pentru agricultură crește și, astfel, apa devine o sursă de conflict care pune în pericol echilibrul regional. Declarațiile belicoase ale liderilor din Asia Centrală reflectă importanța conflictelor pentru apă, fostul președinte uzbek Islam Karimov declarînd chiar că „problemele legate de apă pot declanșa războaie” (European Parliament Briefing, 2015, p.1).

Asia Centrală este o regiune abundentă în apă și resurse naturale, dar distribuția acestora este un motiv constant de conflict în regiune. Utilizarea resurselor comune de apă determină tensiuni între statele central asiatice deși volumul de apă disponibil în regiune este suficient pentru a acoperi necesarul celor cinci state (Khasanova, 2014). Astfel, apa a devenit obiectul securizării în Asia Centrală. Retorica oficială pune accentul pe lipsa de apă și riscul de conflict interstatal. Argumentul privind lipsa apei este, însă, unul fals pentru că în comparație cu alte regiunii ale lumii, apa în Asia Centrală nu este insuficientă (Khasanova, 2014). Resursele, deși suficiente, sunt distribuite neuniform: Kazahstan, Uzbekistan și Turkmenistan, bogate în resurse de hidrocarburi, se află în aval, în timp ce Kîrgîzstan și Tadjikistan dețin resursele de apă și, prin urmare, se află în amonte.

După disoluția Uniunii Sovietice, râurile din Asia Centrală au devenit ape transfrontaliere,, iar statele din regiune au încercat în zadar să ajungă la un acord pentru utilizarea în comun a apei. În prezent, aproximativ 18 râuri transfrontaliere sunt împărțite între statele din regiune. Aceste râuri erau în era sovietică râuri domestice.

Rădăcina conflictelor pentru apă se află în dezintegrarea sistemului sovietic de împărțire a resurselor după destrămarea URSS pentru că granițele administrative dintre cele cinci republici au devenit granițe naționale și, prin urmare, ceea ce era o problemă domestică s-a transformat într-o sursă de conflict regional.

În primii ani după independență, noile republici au încercat să continue sistemul sovietic de utilizare în comun a resurselor pentru a preveni conflictele. În februarie 1992 au semnat Acordul de la Almaty, Kazahstan care prevedea drepturi și responsabilități egale pentru cele cinci noi republici în privința asigurării utilizării raționale a apei. Prin acest Acord s-a înființat Comisia Interstatală pentru Coordonare a Apei în Asia Centrală (ICWC) care trebuia să stabilească cote pentru utilizarea apei și să faciliteze implementarea acestora. Această Comisie, însă, a eșuat în a media tensiunile în creștere.

Formarea statelor-națiune a însemnat consolidarea naționalismului în fiecare dintre cele cinci republici central-asiatice ceea ce a determinat auto-suficiență și o desprindere de vechiul

sistem sovietic. Astfel, interesele naționale au prevalat intereselor regionale și sistemul sovietic de utilizare în comun a resurselor a luat sfârșit.

Apa a devenit un instrument politic pentru prima dată în regiune în 1999 când Kîrgîzstan a tăiat alimentarea cu apă a Kazahstanului după ce acordurile de tip *apă contra energie* din 1998 s-au dovedit a fi ineficiente.

Deși rădăcina disputelor pentru apă este dezintegrarea sistemului sovietic de utilizare în comun a resurselor, lipsa voinței liderilor din regiune de a coopera precum și numeroasele acorduri bilaterale și regionale care au eșuat au contribuit la agravarea situației. Suspiciunea între liderii celor mai afectate state, Kîrgîzstan, Tadjikistan și Uzbekistan este în creștere (International Crisis Group, 2014), iar relația personală dintre președintele Tadjikistanului, Emomali Rahmon, și fostul președinte al Uzbekistanului, Islam Karimov, era una rece ceea ce a condus la declarații agresive din ambele tabere. Deși Kazahstan și Turkmenistan sunt afectate de deciziile luate de statele din amonte, tensiunile dintre Kîrgîzstan, Tadjikistan și Uzbekistan au cel mai ridicat potențial de a se transforma într-un conflict. Kîrgîzii controlează debitul râului Sîrdaria în aval la barajul și rezervorul Toktogul, iar Tadjikistan construiește barajul Rogun. Prin urmare, legătura apă-energie-alimente este considerată o problemă de securitate națională de către statele afectate. Pentru Uzbekistan, oamenii și agricultura din Valea Fergana sunt aproape în întregime dependenți de apa care vine din Kîrgîzstan, iar această apă nu este controlată doar de natură ci și de infrastructura sovietică care se află sub controlul țării din amonte.

Pentru Kîrgîzstan, în schimb, deși controlează bazinul hidrografic al râului Sîrdaria, securitatea energetică, în termeni de electricitate, dar și gaz, a devenit din ce în ce mai precară din pricina factorilor de mediu, proastă infrastructură și relații tensionate cu Uzbekistan, singurul furnizor de gaze naturale.

Conflictele de graniță în Asia Centrală

Deși statele din Asia Centrală și-au obținut independența în 1991, nici pînă în prezent delimitarea granițelor nu s-a definitivat. În ultimii ani, toate cele cinci republici central-asiatice au fost implicate în negocieri cu mize înalte pentru definitivarea granițelor. Acest proces este marcat de „o politică de forță, presiuni economice, acorduri netransparente, sentimente naționaliste și neîncredere reciprocă” (International Crisis Group 2002, p.1).

Cele cinci state din Asia Centrală, Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan, Turkmenistan și Uzbekistan au acceptat ca granițe vechile delimitări teritoriale sovietice și nu au ridicat pretenții teritoriale asupra vecinilor. Cu toate acestea, granițele administrative sovietice nu au fost clar demarcate, prin urmare noile state independente au fost nevoite să ducă negocieri bilaterale anevoioase pentru a-și demarca teritoriile. În ciuda acordului general asupra vechilor granițe administrative, negocierile pentru a trasa efectiv granițele pe hartă reflectă cum aceste state definesc interesul național. Cu mii de kilometri disputați, chestiunea granițelor a crescut tensiunea dintre state și, uneori, a servit drept obstacol în calea cooperării regionale la nivel economic și în materie de securitate.

Multe dintre dificultățile în trasarea granițelor sunt legate de circumstanțele în care republicile socialiste sovietice din Asia Centrală au fost create. Aceste noi republici independente nu au existat în aceste granițe nici înainte de încorporarea în Uniunea Sovietică. Competiția dintre clanurile din regiune era acerbă și, prin urmare, granițele se modificau

constant. În același timp, nomadismul era încă prezent în această zonă, iar o delimitare teritorială s-a produs după înglobarea acestor teritorii în Uniunea Sovietică.

Trasarea granițelor republicilor sovietice nu a respectat formarea unor unități administrative de-a lungul unor granițe etnice stricte. Autoritățile sovietice au avut grijă să nu creeze republici a căror componență etnică să permită apariția unor „sentimente separatiste” (International Crisis Group 2002, p.1). Asia Centrală acoperă un teritoriu vast și nu s-a depus un efort considerabil pentru a explora ramificațiile diviziunilor administrative (International Crisis Group 2002). În plus, în era sovietică granițele dintre republici s-au modificat succesiv, dar uneori autoritățile sovietice nu au operat aceste modificări în actele oficiale (International Crisis Group, 2002). Această abordare a servit intereselor strategice ale Moscovei de la aceea vreme pentru că a creat dispute de graniță spinoase pentru noile republici independente. Pentru un stat, administrarea granițelor reprezintă o provocare fundamentală, iar după destrămarea Uniunii Sovietice în 1991, fostele republici sovietice au trebuit să facă față administrării propriilor granițe (Lewington, 2010).

Această complexă întretăiere de granițe mai ales între Uzbekistan, Kîrgîzstan și Tadjikistan a alimentat tensiunile regionale. Poate cea mai dificilă situație este, însă, cea din Valea Fergana, o zonă foarte dens populată, unde granițele au tăiat un mozaic etnic, lingvistic și cultural. Un exemplu edificator în acest sens este situația din vestul Tadjikistanului unde un drum se afla în Tadjikistan, dar marginea drumului în Uzbekistan (Lewington, 2010).

Odată cu începerea negocierilor pentru delimitarea granițelor, au început și tensiunile care, uneori, au degenerat. Regimurile politice autoritare din regiune au tendința de a evita să arate orice semn de slăbiciune, iar orice concesie teritorială ar putea fi percepută ca semn de slăbiciune.

Conflictele de graniță mai ales între Kîrgîzstan, Tadjikistan și Uzbekistan sunt o problemă recurentă în Asia Centrală. Conflictele de graniță în Valea Fergana mai ales, nu presupun confruntări doar între comunitățile locale ci și confruntări armate între trupele de graniță. Aceste dispute au dus la închiderea prelungită a granițelor și la o situație tensionată de securitate ceea ce a slăbit și așa proasta colaborare inter-regională dintre statele din Asia Centrală și a împiedicat dezvoltarea economică inter și intra-regională. De obicei, tensiunile sunt mari și în creștere la granița dintre Kîrgîzstan și Uzbekistan și Kîrgîzstan și Tadjikistan pentru că granițele nu au fost încă demarcate complet.

Ciocnirile de la graniță au escaladat de multe ori pînă la punctul în care oamenii au aruncat cu pietre, trupele de frontieră au tras în oameni, au blocat autostrăzi, au tăiat alimentarea cu apă și au construit ziduri pe teritoriul reclamat de ceilalți (Goble, 2015).

Uzbekistan este actorul cheie în disputele în privința granițelor pentru ca are o graniță comună cu toate republicile central-asiatice și conflicte cu toate ceea ce îl face parte la jumătate din dispute. Statele din regiune percep Uzbekistan ca fiind cel mai agresiv stat în atingerea pretențiilor sale teritoriale. Valea Fergana este în centrul disputei în privința delimitării granițelor dintre Uzbekistan și Kîrgîzstan. Activitatea grupării teroriste Mișcarea Islamică a Uzbekistan (IMU) în zonă a făcut delimitarea granițelor și mai dificilă. Mulți uzbeki consideră că demarcarea sovietică a granițelor care a plasat orașul uzbek Osh în Kîrgîzstan este „artificială și nedreaptă” (International Crisis Group, 2002, p. 13). Deși în 1997, președintele kîrgîz Askar Akaev și președintele uzbek Islam Karimov au semnat un

„tratat al prieteniei eterne” relația dintre cele două state nu s-a îmbunătățit pînă acum. În schimb, ciocniri între forțele de graniță, luări de ostatici și alte tipuri de incidente la graniță au devenit norma. Relația dintre cele două state este rezultatul unei lipse cronice a dialogului la nivel oficial și a percepției președintelui Karimov că liderii kîrgîzi nu au control asupra propriului teritoriu (Orozobekova, 2016).

Concluzii. Trecutul sovietic al Asiei Centrale continuă să aibă un impact semnificativ asupra dinamicii regionale de securitate. Disoluția Uniunii Sovietice a produs nu numai modificări teritoriale, dar și o reîmpărțire a resurselor naturale din Asia Centrală, fapt ce produce tensiuni și în prezent. Colapsul Uniunii Sovietice a determinat destrămarea sistemului centralizat de administrare a apei și a energiei ceea ce a dus la apariția unor tensiuni între statele din aval și cele din amonte pentru că interesele statelor din amonte sunt diametral opuse intereselor economice a statelor din aval.

Delimitarea granițelor republicilor sovietice central-asiatice nu a luat în considerare realitățile din teritoriu. Astfel, în prezent Uzbekistan are conflicte de graniță cu toți vecinii săi, Tadjikistan are o relație dificilă cu Kîrgîzstan în privința delimitării granițelor, dar și Kazahstan și Turkmenistan întâmpină dificultăți similare

Gestionarea atât a resurselor de apă într-o regiune care abundă în resurse de hidrocarburi, dar și a granițelor este o problemă cu implicații de securitate națională, iar compromisurile în aceste privință sunt foarte dificil de obținut, dar nu imposibil. Deși tensiunile în cadrul sistemului regional de securitate sunt uneori în creștere, natura complexă a interdependențelor în materie de securitate face improbabilă escaladarea acestora în conflicte armate.

Bibliografie

- Abbink, K., Moller, L. C, O’Hara, S. (2009). Sources of mistrust: an experimental case study of a Central Asian water conflict. *Environmental and Resource Economics*, 45, 283–318.
- Abdullaev, I., Rakhmatullaev, S. (2016). Setting up the agenda for water reforms in Central Asia: Does the nexus approach help?. *Environmental Earth Sciences*, 75, 870.
- Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: The national security problem in international relations*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Buzan, B. (2003). Security Architecture in Asia: The Interplay of regional and global levels, *The Pacific Review*, 16 (2).
- Buzan, B., Waever, O., Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Goble, P. (2015). Central Asia’s Border Problems Materialize Again. *Eurasia Daily Monitor*. Disponibil la <https://jamestown.org/program/central-asias-border-problems-materialize-again/>
- de Haas, M. (2016). Security Policy and Developments in Central Asia: Security Documents Compared with Security Challenges. *The Journal of Slavic Military Studies*, 29(2).
- Hashimova, U. (2014). Growing Uncertainty in Relations Between Kyrgyzstan and Uzbekistan. *Eurasia Daily Monitor*. Disponibil la <https://jamestown.org/program/growing-uncertainty-in-relations-between-kyrgyzstan-and-uzbekistan/>

- International Crisis Group. (2002). *Central Asia: Border disputes and conflict potential*, Europe & Central Asia, 33.
- International Crisis Group. (2014). *Water pressure in Central Asia*. Europe & Central Asia, 233.
- Jalilov, S. M., Amer, S. A., Ward, F. A. (2013). Water, food, and energy security: an elusive search for balance in Central Asia. *Water Resource Management*, 27, 3959–3979.
- Khasanova, N. (2014). Revisiting Water Issues in Central Asia: Shifting from Regional Approach to National Solutions. *The Central Asia Fellowship Papers*, 6.
- Lewington, R. (2010). The challenge of managing Central Asia's new borders. *Asian Affairs* 41 (2), 221-236.
- Orozobekova, C. (2016). An Absence of Diplomacy: The Kyrgyz-Uzbek Border Dispute. *The Diplomat*. Disponibil la <http://thediplomat.com/2016/04/an-absence-of-diplomacy-the-kyrgyz-uzbek-border-dispute/>
- Rotar, I. (2013). Uzbekistan and Kyrgyzstan Heighten Tensions in Violent Local Border Dispute, *Eurasia Daily Monitor*. Disponibil la <https://jamestown.org/program/uzbekistan-and-kyrgyzstan-heighten-tensions-in-violent-local-border-dispute/>
- Sevastianov, S., Richardson P., Kireev, A. (2013). *Borders and transborder process in Eurasia*. Vladivostok: Dalnauka
- Tashtemkhanova, R., Medeubayeva, Z., Serikbayeva, S., Igimbayeva, M. (2015). Territorial and border issues in Central Asia: Analysis of the reasons, current state and perspectives. *Anthropologist*, 22(3).
- Voloshin, G. (2014). Russia and China Set to Clash Over Kyrgyzstan's Energy. *Eurasia Daily Monitor*. Disponibil la <https://jamestown.org/program/russia-and-china-set-to-clash-over-kyrgyzstans-energy/>